

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՃԵՄԱՐԱՆ ՍՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ
ACADEMIA ARMENA SANCTI LAZARI

Խմբագրությունն իրաքանչիւր յօդուածի հեղինակին կը թողու արտայայտուած գիտական կարծիքներու պատասխանատւութիւնը, գնահատելով հանդերձ հետազօտական մակարդակի վրայ իրաքանչիւրին ներքին արժէքը:

La Rédaction laisse aux différents auteurs la responsabilité des opinions exprimées dans leurs articles, sans vouloir préjuger de la valeur intrinsèque de ces derniers au niveau de la recherche.

Կը հրատարակուի «Գալուստ Կիւլպենկեան Հիմնարկութեամբ» նպաստով
Publié avec le concours de la «Fondation Calouste Gulbenkian»

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ
ARTICLE DE FOND

ԿԵՆՍԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ
ՀԱՅ ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՅԹԻ ՄԸ ՀԱՄԱՐ

Պատմութեան հանրայայտ երեւոյթներէն մէկն է՝ մշակութային բարգաւաճման շրջաններուն զուգադիպութիւնը քաղաքականօրէն ծաղկեալ, գոնէ անդորր ժամանակներու հետ:

Կարելի է անշուշտ նշել բացառութիւններ պատմական յեղաշրջումի այս օրէնքին, եւ այդ՝ յատկապէս նոյնիմֆն մեր ազգային պատմութենէն, ուր եթէ Բագրատունեաց, Կիլիկեան կամ Զաքարեան իշխանապետութեան տարիները նշած են մշակութային հուժկու նուաճումներ, բայց ասոնց կողքին մեր հոգեկան-իմացական անցեալը լուսաւորուած է նաեւ արտակարգ փայլիւններով՝ մերթ քաղաքականօրէն ոչ բոլորովին յուսադրիչ պայմաններու ներքեւ: Բա՛ւ է մտաբերել ԺԷ.-ԺԸ. դարերու գեղարուեստական-մտաւորական վերածնունդը, եւ ամէնէն աւելի անշուշտ՝ մեր բովանդակ մշակութային պատմութեան այն բացարձակապէս իւրայատուկ էջը, Գիրքերու գիւտը՝ իրեն անմիջականօրէն հետեւող ու գրեթէ դար մը պարփակող գրական եռուն կենսունակութեամբ: Մեր ամենահարազատ ազգային ինքնակենդանագրին (self-image) ամէնէն ինքնարուն հայեացումներէն մէկը բնութագրող այս պարագան եթէ կ'ընձեռէ, մէկ կողմէ, յոյսի ամուր կռուան մը՝ լաւատես վստահութեամբ մը նայելու ապագային, բայց եւ այնպէս

չի կրնար ձերբագատել ո՛չ մէկերնիս, իբրեւ գիտակից ու պարտաճանաչ մասնիկները հայ հաւաքականութեան, լըրջօրէն եւ ֆննականօրէն եւ անաշառօրէն խորհելէ՝ իր էութեամբ ու կառոյցներով՝ ժողովուրդներու պատմութեան մէջ այն շատ եզակեան, բայց մեր ժողովուրդի գոյութեան հետ ալ ա՛յնքան ներֆնօրէն շաղախուած երեւոյթին վրայ, գոր կը կոչենք *Սփիւռք*:

Հոս մեր նպատակը չէ անդրադառնալ՝ սփիւռքի իրադրութեան հետ աւելի կամ նուազ յարակցող, ուղղակի կամ անուղղակի առնչող ֆազաֆազիական, ֆազաֆական, տընտեսական կամ ընկերային հարցերուն վրայ: Եւ այս՝ ոչ երբեք իբրեւ արդիւնք թերագնահատումի սոյն եւ նման ազդակներու կարեւորութեան, այլ մանաւանդ այն համոզումին համար՝ որ եթէ Սփիւռքը յաջողի պահպանել մշակութային իր կենսունակութիւնը ի հեճուկս ամէն խոչընդոտի, ֆազաֆական կամ տնտեսական եւ կամ ռեւիցէ կարգի նոյնիսկ ձախաւեր ազդակներ պիտի չկարողանան երբեք վերջակէտը դնել հայ ինքնութեան գոյատեւման՝ տուեալ հորիզոնի մը տակ, վկայ՝ նոյնիմֆն մեր դարաւոր ինքնակենսագրութիւնը:

Պարզ է որ մշակութային ինքնութեան մը հարցը, մեր հայ իրականութեան մէջ, ամէնէն հրատապ ձեւով կը ներկայանայ այսօր սփիւռքեան փերուն վրայ: Եթէ քանի մը տասնեակ տարիներ առաջ այս հարցը հրատապ հանգամանք կը պարզէր միայն «արեւմտեան» սփիւռքին նկատմամբ – «արեւմտեան» եզրը ընդունելով այստեղ ո՛չ իբրեւ գուտ աշխարհագրական, այլ գլխաւորապէս իբրեւ ընկերամշակութային կառոյցի իմացում –, այսօր չի կրնար վրիպիլ ո՛չ մէկ ուշադիր դիտորդի աչքէն թէ ի՛նչպէս կը սկսի հրատապ դառնալ այդ հարցը՝ նաեւ արեւելեան կամ աւելի միջտ միջին արեւելեան մեր գաղութներուն համար:

Մէկ կողմէ գաղթի յարանուն երեւոյթը իբր հետեւանք ֆազաֆական աննպաստ պայմաններուն, միւս կողմէ հայերէն լեզուի ուսուցման տակաւ տկարացումը ինչ ինչ մեծաթիւ գաղութներու մէջ, մանաւանդ թէ նոյնիմֆն հա-

յախօսութեան ետ ընկրկումը որոշ տեղեր, լուրջ հարցականներ կը սկսին դնել այդ գաղութներու ապագային նըկատմամբ:

Չենք խորհիր, առ այժմ, դէմ դիմաց գտնուիլ ահագանգային կացութեան մը հետ, բայց կը կարծենք նաեւ՝ թէ կարելի չէ անտեսել ախտանիշներուն լրջութիւնը: Արդարեւ, մինչ «արեւմտեան» սփիւռքին համար «հայերէնի հարց»ը եթէ կը ներկայանայ հիմնապէս՝ իբրեւ որեւէ ձեւով կարենալ հայերէն արտայայտուելու հարց մը, մնալով ուրեմն ամենատարրական կամ նախնական աստիճանի մը վրայ, ապա Միջին Արեւելքի ի բնէ հայախօս մէկէ աւելի կարեւոր գաղութներուն համար՝ այսօր կը սկսի հայերէնը հարց դառնալ արդէն իբր գրական արտայայտութեան լեզու: Այս մէկը առաջին կանխանշան մ'է, դժբախտաբար, այդ գաղութներու կազմախօսութեան մէջ տեղի ունեցող փոփոխութիւններու, որոնք մեծ մասամբ արդիւնք են նոյն գաղութներու անմիջական շրջապատին մէջ առաջ եկած վերիվայրումներուն, անակնկալ կամ յաջորդական յեղաշրջումներուն:

Մեր կարծիքով, հայ Սփիւռքի մշակութային ինքնութիւնը հետաքրքրող առաջնահերթ հարցերու կարգին՝ երբեք հարցեր *նախապայմանային* դրութիւն մը կը պարզեն, որոնք միեւնոյն ատեն աւելի կամ նուազ զկծեցուցիչ տագնապի մը նշաններն ալ կը կրեն:

Ա. Հայերէն լեզուի երեւումները առ հասարակ՝ իր արեւելեան կամ արեւմտեան գրական արտայայտութիւններով:

Բ. Յատկապէս արեւմտահայերէնի տագնապը, արդիւնք՝ Միջին Արեւելքի ֆազաֆական ճգնաժամին, ուր այլեւս անհրատես կամ միամիտ յաւակնութիւն մը չէր հին օրերու նոր Պոլսոյ մը ձեւաւորումը ակնկալել:

Գ. Տակաւին բաւական ցանցառ ու դեղեկոտ ֆայլերով, բարեբախտաբար, բայց ո՛չ ալ այլեւս արհամարհելի տարածքներով երեւումը սփիւռքի գրաւոր արտայայտու-

թեան մէջ Մեսրոպեան ուղղագրութենէն ուծացումի երեւոյթին:

Անշուշտ մակատագրի հեգնանք մ'ալ ասիկա, քանի որ յանախ այդ երեւոյթին ռահվիրայ կը հանդիսանան հայրենաքող մարդիկ, որոնք լիաժ հայրենի հողն ու երկինքը, կարծես չունենային հետերնին բերելիք ուրիշ որեւէ յիշատակ կամ պաշար՝ բայց եթէ այդ ազաւաղուած գրեւորները:

Վերլուծումի եւ խորհրդածութեան ընդարձակ նիւթեր, որոնց իւրաքանչիւրին վրայ կը յուսանք յաջորդաբար վերադառնալ աւելի մանրամասնօրէն:

Հ. Լ. Զ.

ԲՆԱԳՐԵՐ

ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

TEXTES ET ETUDES